DRUŠTVO ZA PROUČAVANJE I UNAPREĐENJE POMORSTVA U ZADRU

PERIČIĆ ŠIME

NAMJERE TALIJANA GLEDE DALMACIJE I AUSTRIJSKE PROTUMJERE 1866. GODINE

Poseban otisak iz Pomorskog zbornika br. 4

ZAGREB 1966

ARHIVISTA ŠIME PERIČIĆ

NAMJERE TALIJANA GLEDE DALMACIJE I AUSTRIJSKE PROTUMJERE 1866. GODINE

Događaji iz ratne 1866. godine našli su odraza u bogatoj suvremenoj i kasnijoj literaturi. To naročito vrijedi za zbivanja na južnom, talijanskom ratištu. Isto je tako gotovo iz svih aspekata sagledan za naše narode najvažniji događaj iz toga doba — bitka kod otoka Visa.

Samoj su bitki prethodile izvjesne pripreme u Italiji i Dalmaciji. Naime, naši su prekomorski susjedi pravili mnoge planove u pogledu Dalmacije uzdajući se u svoju, kako su onda govorili, nepobjedivu mornaricu, dok je Austrija, poučena primjerom kada su Francuzi u ljeto 1859. godine zauzeli otok Mali Lošinj i od njega stvorili privremenu vojnu bazu[1], izvršila potrebne mjere predostrožnosti i na taj način bila spremna osujetiti i snažniju invaziju Dalmacije.

O planovima Talijana te ratne godine vezanim za Dalmaciju, kao i o autrijskim protumjerama, do sada nije kod nas posebno pisano, pa na ovom mjestu želimo prikazati događaje koji u stvari predstavljaju predigru pomorskoj bici nedaleko od Visa 20. srpnja 1866. godine. Pokušat ćemo na osnovu dostupnih nam podataka i domaće i strane literature prikazati namjere mlade talijanske države u pogledu Dalmacije kao i protumjere Austrije uoči bitke kod Visa.

I

Napeta evropska situacija početkom 1866. godine prijetila je neminovnim i skorim ratom. U njenom se žarištu nalazila Austrija, jer su mlade i etnički neoblikovane države u njenom susjedstvu zahtijevale poštivanje njihovih prava, prava etničke cjelovitosti i nemiješanja u njihove interne poslove. U tom je konfliktu važnu ulogu odigrala i borba za primat u ovom dijelu Evrope, koju su vodile Austrija i Prusija.

[1] Grga Novak, Ratovi i bitke na Jadranskom moru, Pomorski zbornik I, Zagreb 1962. str. 103; isti, Naše more, Split 1932. str. 237.

Dok je ratna opasnost još samo lebdjela nad srednjom Evropom, protivnici su izvršili mnoge pripreme za njenu eventualnost, jer nitko nije želio biti iznenađen. Italija i Prusija su 8. travnja iste godine sklopile međusobni tromjesečni vojni savez uperen protiv Austrije: ako jedna od njih napadne ovu, to će isto odmah i druga učiniti. Malo poslije toga Austrija je kao opreku tome mobilizirala svoju vojsku na jugu i sjeveru (21. i 27. travnja), što su uskoro uradile i njene suparnice. Time je napetost dostigla svoje vrelište, pa je sada bila potrebna samo krijesnica da plane požar.

Od tada pa do prvih ratnih sukoba na jugu u mjesecu lipnju, vršeni su obostrani planovi odnosno pripreme za konačni i odlučni sukob. Talijani su ubrzano formirali brojne dobrovoljačke odrede i nisu krili svoje težnje izvan Apeninskog poluotoka. Glavni je motiv za rat bio prisajedinjenje venecijanske oblasti Italiji, ali su njihovi planovi izlazili iz tog okvira za nas važnih zbog toga što su se oni protezali na Dalmaciju. Da bi se to utvrdilo nije potrebno praviti velike napore, nego je dovoljno konzultirati samo jedan dio tadanjih izvora i literature.

Već se u travnju 1866. godine sastala komisija sastavljena od visokih talijanskih mornaričkih oficira, koja je trebala izraditi pravilnik o ukrcaju i iskrcaju talijanskih vojnih trupa u budućem ratu.[2] Nije sigurno, ali je moguće da je tu bilo govora i o iskrcavanju na istočnu obalu Jadranskog mora, a ne samo na obalu Apeninskog poluotoka. Početkom svibnja 1866. godine službene vladine novine iznose talijanske razloge za eventualni rat sa Austrijom i uz ostalo izjavljuju: »Italija želi svoje prirodne granice, želi pokrajine koje su joj oduzete ... Izgleda da neminovnost rata zahtijeva dužu ili kraću vojnu okupaciju neke tačke jadranske obale a prijevozi su neophodni i neizbježivi.«[3] Bez sumnje, ta se tačka nalazi negdje na istočnoj obali Jadrana, čija okupacija ne bi bila, mislimo, privremenog karaktera, već bi ona značila ostvarenje jedne davne težnje, koje se Talijani ne bi željeli dobrovoljno odreći. Sam kralj Viktor Emanuel II nešto je određenije zamišljao ulogu Dalmacije u budućem ratnom vrtlogu. U svojoj objavi rata Austriji 20. lipnja iste godine on pravi razliku između osvajanja »Venecije i pripojenih zemalja koje okružuju Italiju« i jedne eventualne ekspedicije u Dalmaciju.[4] Čini nam se, da je on smatrao da bi invazija jednog dijela ove primorske austrijske pokrajine, ne eventualna ekspedicija, bila od koristi za Italiju, ako ne njenim trajnim pripojenjem ovoj, ono barem rasterećivanjem talijanskog ratišta jer bi tada Austrija bila primorana poslati jedan dio svojih vojnih snaga iz Lombardije da zaštiti strateški važnu dalmatinsku obalu.[5] No sigurno je on više čeznuo za prvom solucijom vjerojatnih rezultata okupacije Dalmacije. Tim više kada se znaju i njegovi raniji planovi u pogledu Dalmacije, odnosno o nastojanju na poduzimanju »osvajanja« Venecije i Garibaldijevoj ekspediciji u Dalmaciju 1864. godine.[6]

[2] Domenico Guerini, Come arrivamo a Lissa, Torino 1908. str. 53.

[3] Perseveranza, Torino od 4. svibnja 1866. god.

[4] C. Maranelli e G. Salvemini, La questione dell'Adriatico, Roma (1919) str. 119.

[5] Grga Novak, Maninova vlada. Nacionalni komitet i garibaldinci u odnosu na Dalmaciju, Zbornik Hist. inst. JA, Zagreb 1961. Vol. III str. 46.

[6] Attilio Tamara, La Dalmazia e il Risorgimento nazionale, Rasegna Italia, fasc. VIII, Roma 1918. str. 190, 191.

Prema tome, zamisao o Garibaldijevom iskrcavanju te godine ne potječe od njega samoga kao što je bio ranije slučaj, nego dolazi od samog kralja, ali je ona kasnije doživljavala izvjesne izmjene. Njega su uoči izbijanja rata podržavali Garibaldi, Monin[7], kao i prusko poslanstvo na torinskom dvoru. Po objavi rata Austriji, vodila se neko vrijeme diplomatska rasprava između Talijana i Prusa, koji su insistirali na izvršenju što skorije ekspedicije u Dalmaciju i Mađarsku. Prusi su željeli bacanjem talijanskih dobrovoljačkih trupa na dalmatinsko kopno i Rijeku poticati ustanak u Mađarskoj, koji bi iznutra podrivao austrijsku snagu. Oslanjali su se na trenutne antagonizme između Austrije i Mađarske. Ekspedicija je trebala biti povjerena Garibaldiju i ona je, po nekim Talijanima, bila jedini način da se ratna žestina Talijana stečena u dotadanšjoj borbi za sjedinjenje održi i poslije oslobođenja venecijanske oblasti.[8] O namjeri Talijana da Garibaldi s dobrovoljcima prijeđe u Dalmaciju pisale su u lipnju iste godine i neke pariške i švicarske novine, ali njihove vijesti nisu bile dovoljno dokumentirane, pa prema tome ni vjerodostojne. One su čak tvrdile da Talijani ne posjeduju dovoljno transportnih brodova kojima bi mogli odjednom prebaciti na suprotnu obalu Jadrana 30.000 vojnika.[9] U stvari to nije bilo od neke veće važnosti jer su oni bili u dobrim odnosima s Francuzima i Englezima, koji su im u datom momentu mogli staviti na raspolaganje potreban broj svojih transportnih brodova i time omogućiti ovu akciju. No to nije bio problem koji je smetao njenom izvršenju, nego je bilo niz drugih, mnogo važnijih.

Bilo je među talijanskim vojnim komandantima i onih koji nisu bili pristalice poduzimanja ovog rizičnog pothvata i nisu dijelili mišljenje kralja, Prusa i svojih suboraca, pa su to i javno iznosili. Među ovima bio je general Lamormora[10] koji je, čini nam se, najrealnije gledao na tu stvar, smatrajući akciju nepotrebnom u strateškom smislu.[11] Ali ni on nije uvijek bio dosljedan u svom stavu. U mjesecu lipnju naredio je ponovnu koncentraciju dobrovoljaca kod Barija i Brindisija, odakle su ovi mogli biti u prvoj ukazanoj prilici prebačeni u Dalmaciju ili Crnogorsko primorje.[12] Takva se prilika nije ukazala.

Garibaldi, koji je bio imenovan komandantom dobrovoljaca u ovom ratu, u početku se oduševljavao ovom idejom. Njegovo se oduševljenje zasnivalo na pogrešnoj pretpostavki da u Dalmaciji ima brojne simpatizere i prijatelje koji bi mu se, mislio je on, odmah pridružili, te bi zajednički mogli »ispremiješati« austrijsku monarhiju.[13] Naravno, njegovo je mišljenje bilo pogrešno, jer je u ovoj pokrajini samo jedan mali dio stanovništva simpatizirao Talijane i poznavao pravu ulogu Garibaldija, dok je većina bila upravo suprotnog raspo-

[7] Giorgio Monino (1831—1882), sin Danijela koje je osnovao Mletačku Republiku 1848. godine. Sudjelovao u ranijim Garibaldijevim pothvatima.

[8] Giuseppe Galavresi, Italia e Austria (1859—1914), Milano 1922. str. 83.

[9] Domenico Guerini, Come arrivamo... str. 163.

[10] Alfonso Lamarmora (1804—1878), poznati talijanski vojskovođa i državnik iz prethodnih ratova u Evropi. U ovom ratu zapovijedao cjelokupnom talijanskom kopnenom vojskom.

[11] Il Trentino, La Venezia Giulia e La Dalmazia nel Risorgimento Italiano, Milano 1914. str. 157; G. Galavresi, c. d. str. 83, 84.

[12] G. Galavresi, c. d. str. 85.

[13] Le memorie di Garibaldi nella redazione definitiva del 1872. vol. II, Bologna 1932. str. 503.

loženja. Tome su uzrok bili nekoliki razlozi. Tada je borba za nacionalno buđenje Dalmacije bila u punom zamahu, a k tome, Austrija je u dugom nizu godina poslije Francuske revolucije uspjela razviti ovdje posebno raspoloženje, pa su Dalmatinci sada krivim okom gledali Talijane.

Kolikom se ozbiljnošću mislilo na mogućnost iskrcavanja u Dalmaciji potvrđuje nam činjenica, da se sredinom lipnja u blizini Barlette i Barija sakupilo oko 30.000 dobrovoljaca gotovo iz svih krajeva oslobođene Italije.[14] Spomenuta je lokacija trebala biti odskočna daska za prijelaz na suprotnu, istočnu obalu, najvjerojatnije u blizini Kotora,[15] što je i bilo najnormalnije, jer je on najbliži tom dijelu Italije, ili su možda čak računali na pomoć Crnogoraca s kojima su bili u dobrim odnosima. Sada kada su dobrovoljci bili sakupljeni, kralj i Garibaldi su bili u nedoumici, da li da s ovima zaista prijeđu na dalmatinsko kopno, odakle bi uz spomenute zadatke oni imali i ulogu pomagača admiralu Persanu u njegovim akcijama po Jadranu.[16] Talijanska je mornarica trebala brzo očistiti (sbarazzare) Jadransko more od austrijskih brodova, a njenom je snagom i pomoći Italija morala postati gospodarica ovog mora i osvojiti jedan dio njegove istočne obale.[17] Znači, dakle, da su dobrovoljački odredi i mornarica trebali djelovati uzajamno se potpomagajući, bilo na kopnu ili moru. Prema tome, ne stoji tvrdnja talijanskih historičara da je Garibaldi tada mislio na oslobođenje Dalmacije i Istre,[18] nego se njegova zamišljena akcija poklapala s interesima mlade imperijalističke Italije, iako on možda nije toga bio ni svjestan.

No situacija je u Italiji uskoro bila u tolikoj mjeri kritična, da se moralo privremeno odustati bilo od kakvih planova u pogledu invazije dalmatinske obale. Sve raspoložive snage trebalo je aktivirati u borbi na lombardijskom ratištu, koje je od samog početka bilo teško i nepovoljno po Talijane. Kada su oni malo kasnije stekli nešto povoljniju poziciju na ratištu, Garibaldi se napokon odlučio na prijelaz preko Jadrana, samo sada na istarsko tlo, odakle bi provocirao odnosno na sebe privlačio jedan dio austrijskih vojnih kontingenata iz Italije.[19] Ne znamo da li je još uvijek imao u planu potpirivanje ustanka u Mađarskoj, ali je vjerojatno sada njegova misao, vođena trenutnom situacijom, bila angažirana samo oslobođenjem Lombardije. Međutim upravo tada dođe do, za Talijane porazne, viške bitke, pa su on i vlada još jednom, ovaj put zauvijek morali odustati od ostvarenja njihove zamisli. Uskoro je rat završio, a da se više nije ukazala, makar i manja, prilika za njeno oživotvorenje.

Ovdje smo ukratko prikazali gledanja tadašnjih talijanskih prvaka na Dalmaciju i njenu ulogu u ovom ratu. Važnije je znati što je o tome mislila i govorila tadašnja talijanska javnost. Njeno reagiranje u toku samih spomenutih priprema nije nam poznato, ali znamo kako je ona primila poraz pod Visom, te odatle saznajemo njene želje. Krivica za poraz mornarice s pravom je pripisivana nesposobnosti admirala Persana. Talijani su žalili što umjesto njega nije njome tada zapovijedao Garibaldi. Tada bi, mislili su oni, historija njihove

[14] D. Guerini, c. d. str. 163.

[15] Isto, str. 161—162.

[16] Le memorie di Garibaldi ... str. 502.

[17] D. Guerini, c. d. str. 160; F. Attlmayr, Der Krieg Österreichs in der Adria im Jahre 1866. Pola 1896. str. 89.

[18] A. Tamaro, c. d. str. 187.

[19] Il Trentino ... str. 158.

mornarice krenula drugim smjerom — prema pobjedi. I ne samo to. Njihovi su komentari najčešće završavali ovakvim i sličnim zaključcima: »Možda bi Jadran bio odmah naš zajedno s Trstom i Polom, a obala Dalmacije slobodna; Austrija bi ostala bez flote i primorja«.[20] Prema ovome mogli bismo pretpostaviti, ako ne i tvrditi, da je i talijansko javno mnijenje intimno priželjkivalo pripojenje Dalmacije Italiji, iako su prethodno talijanske novine na sva usta izjavljivale da oni respektiraju prava drugih naroda i ne žele ih narušavati.[21] Doduše, ovi podaci ne moraju biti prava slika ondašnjeg bila javnog mnijenja u Italiji, ali mogu poslužiti kao moguća istina.

Moramo kazati još nešto. Naime, nije ovo prvi pokušaj odnosno namjera Garibaldija da se iskrca u Dalmaciju. On je to namjeravao još 1860. godine nakon sicilijanske ekspedicije, kada se bila povela snažna propaganda za dizanje revolucije u Mađarskoj i na Balkanu.[22] Njegov je sin Menotti[23] pet godina kasnije trebao predvoditi ekspediciju dobrovoljaca u Rijeku, u istom cilju.[24] No ti su pokušaji, kao i kasniji, ostali samo velika želja. Istini na volju pravi talijanski revolucionari, Garibaldi i Mazzini, nisu smatrali da Dalmacija zaista pripada Italiji, nego im je u izvjesnim momentima ona bila privlačna samo iz strateških i političkih razloga: podrivanje austrijske monarhije na samom njenom tlu i paraliziranje njene vojne snage. Na žalost, nisu njihovi zemljaci dijelili to mišljenje.

II

Austrija je bila svjesna značenja Dalmacije za njenu sigurnost od napada s jugoistoka, a posebno kao važne strateške tačke, izlaza na more. Ona je zapravo bila pluća Monarhije. Stoga je Austrija paralelno s talijanskim varijantama njene invazije, prije izbijanja samog rata i kasnije, ovdje poduzela odgovarajuće mjere predostrožnosti. Prirodno, u tome joj je od osobite koristi bila njena obavještajna služba koja se nalazila po cijeloj Evropi i na vrijeme saznavala namjere neopreznih Talijana. Često su puta njena obavještenja bila netačna ali ipak važna za Austriju radi poduzimanja pravovremenih mjera.

Beleredi je 5. svibnja 1866. godine, dakle samo jedan dan poslije spomenutog pisanja »Perseveranze«, javio dalmatinskom namjesniku Filipoviću da suvremena politička zapletenost nameće potrebu za što hitnije uzimanje u razmatranje eventualnosti neprijateljske invazije i privremene okupacije pojedinih primorskih dijelova Monarhije, i u tu svrhu mu dao potrebne upute. One se uglavnom odnose na organizaciju civilne vlasti u direktno ugroženim predjelima države i njenoj stvarnoj kompetenciji. No te mjere se provode tek u krajnjoj

[20] Isto, str. 156.

[21] Il nazionale, Zadar, broj 47 od 13. juna 1866.

[22] Historijski arhiv u Zadru (HAZd), Prezidijalni spisi Namjesništva za 1866. god. kat. II 10, br. 1163, 1183; Giuseppe Praga, Studi e documenti sul Risorgimento Italiano in Dalmazia. La spedizione garibaldina del 1860. Archivio storico per la Dalmazia, vol. XIX, Roma 1935—38; str. 6—9; Archivio storico ... vol. III, Roma 1927. str. 133—238 i drugi. O odnosu Garibaldija i njegovih dobrovoljaca prema našim narodima uskoro će opširnije pisati dr Deambrosis iz Trenta.

[23] Menotti Garibaldi (1840—1903), stariji sin Garibaldija koji je pratio oca na njegovom ratničkom putu, a u ovom ratu zapovijedao IX regimentom dobrovoljaca.

[24] HAZd, Prezidijalni spisi Namjesništva za 1865. kat. XI/2, 502.

potrebi, a svaki poduzeti korak u tom pravcu treba odmah javiti Beču.[25] Na ovakvu preventivu sigurno su utjecali koliko neposredna ratna opasnost toliko i glasine koje je neoprezno i netaktički izlanuo torinski kraljevski dvor. Dakako da su i dotadašnji Garibaldijevi planovi iskrcavanja na istočnu obalu Jadrana također utjecali na toliku dozu opreznosti, tim više što je Austrija vrlo mnogo respektirala ulogu Garibaldija u oslobođenju Italije i plašila se svakog njegovog koraka.

Upravo tada, kada kolaju ovakvi glasovi i predosjećajući blizinu rata, namjesnik Filipović poduzima tendenciozno putovanje po pokrajini kako bi svojim ličnim prisustvom među narodom podigao njegov borbeni moral i podsjetio ga na dužnu lojalnost kao i dužnost podanika prema svome vladaru.[26] Svugdje je zatekao po Monarhiju povoljno raspoloženje naroda, spremnost da se brani kopno i more, čemu je mnogo pridonijela antitalijanska propaganda zasnivana uglavnom na raspirivanju mržnje prema Talijanima kao onima, koji nepravedno ali neprestano ističu svoje pravo na ovu pokrajinu. Na taj je korak bio i prisiljen, jer su autonomaši, naročito oni u Splitu željno očekivali Talijane, nadajući se pripojenju Dalmacije Italiji i živo radili na propagandi u tom smislu.[27] U Splitu je bila pripremljena talijanska trobojnica za doček Persana i njegovih mornara nakon njihovog pobjedonosnog prolaza preko Jadrana.[28]

Tada nastaje napetost koja će trajati u Dalmaciji nekoliko ljetnih mjeseci. Ministarstvo policije u Beču primilo je 14. svibnja 1866. god. šifrirani telegram iz Pariza, kojim se javljalo da će 17. istog mjeseca kapetan Andreuzzi sa tisuću garibaldinaca krenuti na jednom jedrenjaku prema Splitu,[29] a odmah zatim, da je Garibaldi naredio da već fiksiranog datuma jedna ekspedicija od tisuću dobrovoljaca potajno krene na jedrenjaku iz Genove. Tu se također kaže, da se Garibaldi u tu svrhu dogovorio s kontraadmiralom Vacca[30] a ujedno i izražavanje sumnje da Garibaldi ima u Dalmaciji svoga tajnog agenta zaposlenog u banci braće Signorelli.[31] Prvu vijest Beč je hitno dojavio dalmatinskom Namjesništvu već 15. svibnja, zahtijevajući da se u primorskom i otočnom dijelu pokrajine od vojnih i civilnih vlasti poduzmu sve mjere predostrožnosti, kako bi se eventualna invazija neprijatelja spremno dočekala i tako njene šanse na uspjeh svele na najmanju mjeru.[32] Namjesništvo je istog dana proslijedilo dobivena obavještenja i instrukcije s izričitom preporukom da se pripreme izvrše tajno i shodno datim uputama, te da treba najozbiljnije bdjeti u iščekivanju neprijateljskih brodova na horizontu.[33]

[25] HAZd, Prezidijalni spisi za 1866. kat. XI/1, 681.

[26] Isto, kat. II/2, 640, 674, 683.

[27] Oscar Randi, Antonio Bajamonti, Archivio storico... Roma 1928. vol. IV fasc. 24, str. 268; HAZd Miscellanea, svež. 28/XXII, poz. 16/153.

[28] Bruno Franchi, Per la storia della Dalmazia nel Risorgimento, La Rivista Dalmatica, anno XX, fasc. I Zara 1939. str. 8.

[29] G. Novak, Maninova vlada... str. 50; HAZd, Fond Michelanea, sv. 28. poz 16.

[30] Najvjerojatnije se taj dogovor odnosio samo na prijevoz dobrovoljaca uzduž talijanske obale.

[31] G. Novak, c. d.... str. 51; HAZd, Michellanea, sv. 28. poz. 16/150.

[32] HAZd, Prezidijalni spisi za 1866. kat. XI/2, 685.

[33] HAZd, Michellanea, sv. 28 poz. 16/147, list 1a.

Tri dana kasnije, 18. svibnja iste godine, ministar policije javlja namjesniku Filipoviću drugu spomenutu vijest kao dodatak prvoj. Nakon njena ponavljanja moli Namjesnika da provede potragu za Garibaldijevim agentom u Dalmaciji i da ga o rezultatu iste što prije obavijesti.[34] Istog dana je Namjesništvo telegrafski obaviješteno da je vijest od 15. svibnja bila netačna, jer je u telegramu umjesto »nach Spalato «trebalo stajati »nach Spoleto«. Tu se ujedno javlja o povoljnom raspoloženju stanovništva pokrajine kao i o ubrzanim radovima oko dovoza municije na odredišta, odnosno topovska gnijezda na dalmatinskoj obali i otocima.[35] Ovo međutim nije uticalo na smanjenje budnosti jer se znalo da rat još nije naviješten, pa će tek nakon toga čina sazreti prilika za provođenje talijanske nakane. Niže upravne instance postupile su po dobivenim uputama, te je otada do kraja rata u pomorskom i otočnom dijelu Dalmacije vladalo neprekidno napregnuto stanje koje je uskoro stihijski zahvatilo i njene ostale dijelove. Ono se dakle malo po malo prenosilo na sve njene stanovnike, da bi pred samu bitku kod Visa dostiglo kulminaciju.

Nemamo pri ruci izričite Namjesnikove naredbe za potragu za potencijalnim Garibaldijevim agentom, ali kasniji izvještaji dokazuju da je ona zaista bila izdata. No ovi apsolutno demantiraju postojanje ovakve ličnosti u Dalmaciji. Iz njih se vidi da su sva kotarska poglavarstva provela ovu akciju na svome području, ali svi oni pokazuju jedno te isto: na odnosnom području ne postoji banka braće Signorelli i nitko ne poznaje traženu anonimnu osobu.[36] Vlast, međutim, nije bila time zadovoljna. Ona je u svakom pridošlom Talijanu gledala Garibaldijevog ortaka. Sumnjivi su bili svi oni koji su u posljednjih nekoliko godina doselili sa Apenina u ovu pokrajinu, te su isti bili preslušavani od policije, što je također ostalo bez vidnih rezultata.

Komanda žandarmerije je morala popisivati sve Talijane koji su živjeli u dalmatinskim gradovima. Sačuvani su popisi onih Talijana koji su u posljednje dvije-tri godine doselili u Split, a takvih je naročito mnogo bilo u ovom primorskom gradu. To su bili uglavnom ekonomski emigranti, sada u službi ovdašnjih Talijana-posjednika. Samo je jedan od njih bio ranije dobrovoljac u Garibaldijevim dobrovoljačkim četama,[37] ali je njegovo ponašanje bilo sada korektno i bezopasno po državu. Prema iole opasnim osobama u danoj situaciji poduzete su preventivne mjere. Na sreću, takvih je bilo vrlo malo jer su gotovo odasvud stizali Namjesništvu izvještaji koji govore da nema sumljivih lica koji bi bilo u kojem smislu mogli naškoditi interesima Monarhije u ovoj pokrajini.[38] Događalo se da je Namjesništvo dobivalo anonimna pisma uperena protiv pojedinih Talijana ili autonomaša. Nepoznati denuncijanti su na taj način htjeli obijediti pred vlastima one ličnosti koje su im se zamjerile svojim političkim stavom ili samo ličnim interesima. Tako su nam sačuvana takva pisma koja su optuživala tadašnjeg šibenskog pretora Piperatu i zlatara u Visu Lorenza Capellina, kao ljude koji agilno rade u korist Italije a protiv interesa

[34] Isto mjesto, list 3.

[35] Isto list 1.

[36] Isto mjesto. Nije sasvim sigurno, ali je moguće da je navodnim Garibaldijevim agentom smatran nekadašnji dobrovoljački oficir Bidiscini (G. Praga, Studi e documenti... str. 7).

[37] HAZd, Michellanea, sv. 28. poz. 16/151.

[38] HAZd, Prezidijalni spisi za 1866. kat. XII/2, 721, 872, 1046, 1376.

[39] HAZd, Prezidijalni spisi za 1866. kat. II/2, 777/p; kat. XI/2, 1059.

Austrije.[39] Ona nisu, čini se, uvijek bila objektivna. To naročito vrijedi za ono o pretoru Piperati kada se zna za njegovo ranije lojalno držanje i vjernu službu Austriji.

U takvoj situaciji autonomaši su bili primorani javno izraziti lojalnost caru, te je u ime splitske općine adresu lojalnosti predao sam Ante Baiamonti krajem lipnja iste godine, jer se u to vrijeme službeno nalazio u Beču.[40] Kasnije su to učinile i druge općine Dalmacije. Svejedno je bilo i onih, koji su zbog svoje protuaustrijske djelatnosti, kao politički opasni, bili kažnjeni izdržavanjem zatvorske kazne, ali su odmah po obustavljanju neprijateljstava između zaraćenih strana bili pušteni na slobodu,[41] pa čak favorizirani u upravi pokrajine.

Potrebno je kazati da ovakav stav prema dalmatinskim autonomašima odnosno Talijanima nije uvjetovan jedino spomenutim pretpostavkama o postojanju Garibaldijeva agenta u Dalmaciji, nego je on uslijedio nakon izvjesne aktivnosti nekih autonomaša koji su otvoreno pokazivali svoje stvarne simpatije i priželjkivali dolazak Garibaldinaca, odnosno političko pripajanje Dalmacije Italiji. Odatle, dakle, to neprikriveno nepovjerenje prema pridošlicama i političkim privrženicima Cavourove Italije. Radi toga je razumljiva i opravdana tolika netrpeljivost Austrije prema njima u tom momentu. Njen stav je poprimio još rigorozniji karakter kada je saznala da splitski autonomaši vjeruju u skoru pobjedu talijanske flote nad austrijskom i da uvelike pripremaju, i to javno, trijumfalan doček pobjedniku,[42] kao što su to pripremali i nekoliko godina ranije. Otvorenost ispoljavanja ovakvih osjećaja osobito je zlojedila austrijsku vlast, te je ona u tim slučajevima postupala drastično.

Namjesnik Filipović izdao je 10. lipnja 1866. godine proglas Dalmatincima, kojim ih je najprije podsjetio na njihovu dužnost u slučaju neprijateljskog napada na pokrajinu, a potom naredio pripreme za ustrojstvo Zemaljske (teritorijalne) straže, te ih na koncu pozvao da se što prije prijave u njene redove kako bi mogli braniti »svaki pedalj svojih dobara, svojeg zemljišta«.[43] Nešto kasnije objavljen je i Pravilnik o Zemaljskoj straži u Dalmaciji, iako je on postojao i ranije. Ovaj je bio podešen novim uslovima. Tu se ponovo ističe njena glavna zadaća: odbrana domovine od neprijateljske invazije, kako kopna tako i mora, a koja se postiže stalnim patroliranjem uz obalu, stalnim praćenjem kretanja neprijatelja i pravodobnim preduhitrivanjem svakog njegovog vojnog pokušaja. Ona je u principu na dobrovoljnoj osnovi, ali je sada svaki njen član imao plaću od 35 soldi na dan, dok je komandni kadar imao mnogo više. Niži se starješinski kadar regrutirao iz redova samih dobrovoljaca, a viši iz regularnih vojnih jedinica. Nadzor nad njom bio je povjeren preturama odnosno komunama na čijem su se teritoriju one nalazile. Odmah je rečeno da nestankom neprijateljske opasnosti njena važnost prestaje, a raspušta se tek onda, kada pojedina općina to bude smatrala potrebnim. Trenutna je okolnost povoljno utjecala na odaziv, pa je ovaj oblik stvaranja obrambenih jedinica predstavljao upravo neku protutežu Garibaldijevim

[40] HAZd, Prezidijalni spisi za 1866. kat. X/1, 1436; Grga Novak, Političke prilike u Dalmaciji god. 1866—1876. Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 6—7, Zagreb 1960; str. 35—36.
[41] HAZd, Prezidijalni spisi za 1866. kat. X/2, 1788.
[42] Oscar Randi, c. d. str. 7.
[43] HAZd, Prezidijalni spisi za 1866. kat. X/1, 879.

dobrovoljcima. Treba naglasiti da stanovništvo otoka Visa, zbog njegova izvanrednog položaja nasuprot samoj Italiji, nije moglo tada stupiti u redove Zemaljske straže.[44]

U isto je vrijeme Centralna pomorska vlada u Trstu poduzela specifične mjere predostrožnosti. Najprije je već 15. svibnja iste godine poslala okružnicu svim lučkim sanitarnim organima dalmatinskog primorja, gdje su bile propisane mjere u svrhu čuvanja zdravlja ovdašnjeg stanovništva, jer je mogući dolazak neprijateljske vojske mogao izazvati naglu pojavu zaraznih bolesti koje su uvijek pratile ratno stanje. Nekoliko dana kasnije ona istim načinom upozorava primorske vlasti cijele Monarhije kako treba zaštiti vlastitu trgovačku mornaricu od neprijateljskog zlostavljanja i nanošenja materijalnih šteta. Tu se nadalje govori o proceduri oko dolaska i odlaska domaćih i stranih trgovačkih brodova u austrijske luke, te o postupanju ribara u ratnim uslovima,[45] što nije od značaja za predmet naše radnje.

Dalmatinski su narodnjaci uskoro saznali za konkretna htijenja i nakane Talijana, ali to nisu uzeli kao ozbiljnu opasnost. Oni su mislili da Italija nema momentalno toliku vojnu silu kojom bi mogla uspješno napasti tako dugu obalu kao što je dalmatinska. Ako pak ona bude okupirala samo jedan grad ili otok, onda u tom slučaju neće biti teško snažnoj Austriji s njom izići na kraj. Nisu vjerovali da će nacija koja želi biti civilizirana i napredna izvršiti suvremenu okupaciju u cilju reprsalija nad nekim narodom.[46] Ovakvo rezoniranje na tadašnje događaje bilo je prilično naivno. Njihovi zaključci nisu bili pravilni s obzirom na oglašene namjere Talijana, jer ovi nisu službeno nikad i nagdje spominjali nikakve represalije nad narodom na invaziranom području, nego naprotiv, oni su lijepim postupanjem željeli narod iskoristiti u vlastite svrhe. Zadarski autonomaši protivili su se takvom pisanju nastojeći dokazati kako su glasine izmišljene i neosnovane.[47] Međutim oni to čine upravo na dan objave rata Italije Austriji, pa su u svakom slučaju njihovi napori bili uzaludni, jer su tad javnosti bili poznati i sporedni motivi rata, koje su iznijeli na vidjelo talijanski kralj i oni koji su ga tada okruživali.

III

Dotadašnji nalozi za poduzimanje mjera predostrožnosti zaista su u cijelosti bili izvršavani, iako je situacija još uvijek bila neizvjesna. Kada je rat službeno objavljen, one su ušle u posljednju fazu, jer je tada mogućnost neprijateljske invazije bila mnogo vjerojatnija. Nekoliko dana prije same objave rata primijećeni su u blizini mnogih dalmatinskih otoka neprijateljski ratni brodovi. Tako je s brda Huma na Visu viđeno mnogo talijanskih ratnih brodova koji su slobodno krstarili na udaljenosti od nekoliko milja.[48] Radi toga su lokalne vlasti uzduž cijele dalmatinske obale zatražile od Namjesništva hitna uputstva za slučaj dolaska neprijatelja, jer se pretpostavljalo da će Talijani pokušati konačno realizirati svoje planove. Namjesništvo je najhitnije svima davalo

[44] Isto, 709.
[45] Isto mjesto, kat. X/1, 971.
[46] Il Nazionale br. 48/1866.
[47] Il Dalmata, Zadar, br. 30/1866.
[48] HAZd, Prez. spisi za 1866. kat. X/1, 1062.

potrebne instrukcije, te je sve bilo na vrijeme izvršeno i ovaj put.[49] Kotarsko je poglavarstvo u Dubrovniku zahtijevalo da se uspostave što bolje cestovne i telegrafske veze između Dubrovnika i Kotora kao i ovih s Zadrom, budući da su ti gradovi najudaljeniji od njega te vijesti stižu vrlo sporo, a što bi moglo biti kobno u slučaju eventualne neprijateljske invazije na ovaj dio dalmatinskog kopna. Tim više kad se znaju smjerovi mogućeg talijanskog dolaska. Ta je molba bila brzo uvažena, pa su skoro iz Beča dobivene u tu svrhu posebne instrukcije prema kojima su poduzete mjere za što bolje održavanje spomenutih veza za vrijeme trajanja ratnih događaja, ne samo na tim relacijama nego i po cijeloj pokrajini.[50]

Neprijateljska opasnost prijetila je cijelom otočnom i obalnom dijelu pokrajine pa tako i upravnim organima. Stoga su sve vlasti u slučaju neprijateljske invazije na njihova područja trebale privremeno mijenjati svoje sjedište. Namjesništvo je djelomično prešlo u Drniš, dok su neke druge lokalne vlasti premjestile svoja administrativna tijela u Drniš, Knin ili neka druga mjesta u kontinentalnom dijelu pokrajine.[51] Neke su samo odredile mjesto gdje bi smjestiti svoje urede, ali su to trebale učiniti tek u slučaju izravne, neposredne opasnosti. Tako je pretura u Omišu trebala biti premještena u obližnje mjestance Katuni, trogirska u neko selo u blizini Sinja, a makarska u Gornja Brela. Slično onim prvim učinile su i neke ovdašnje državne ustanove. U Knin je također iz Zadra preselila Upravna direkcija financija,[52] a u Sinj iz Splita Građevinski ured i Sabirna blagajna,[53] jer je ratna opasnost prijetila i njima, a one su imale važnu i specifičnu ulogu u državnoj upravi pokrajine. Radi tadašnjih okolnosti Namjesnik je 1. srpnja iste godine proglasio opsadno stanje u čitavoj pokrajini, a lokalnim vojnim i civilnim vlastima dao posljednja uputstva. Nakon nabrajanja svega onoga što se smatra prijestupom, odredio je i kompetenciju vojnih sudova u izvanrednom stanju pokrajine. Petnaestak dana kasnije isti je proglasio prijeki sud protiv svih onih špijuna i sličnih koji bi se zatekli na djelu u austrijskoj vojsci.

Glavna vojna komanda u Zadru uspjela je na vrijeme organizirati dobru i pouzdanu obavještajnu službu koja je svojim radom stekla mnogo zasluga za stvaranje čvrstog obrambenog lanca uzduž dalmatinske obale i otoka. Ona je kontrolirala cijeli ovaj pojas i ujedno usput dolazila ponekad do mnogih i važnih podataka. Tako je uspjela saznati korisna obavještenja od nedovoljno opreznog konzularnog agenta kraljevine Pijemonta u Zadru,[54] pa je i bilo moguće poduzeti odgovarajuće i efikasne mjere, zahvaljujući jednim dijelom upravo toj sretnoj okolnosti.

[49] Isto, 1102, 905, 831.

[50] Isto, kat. X/1, 860; kat. VIII/1, 1951.

[51] Valentino Lago, Memorie sulla Dalmazia, vol. II, Venezia 1869. str. 412. Troškovi administrativne preventive u Dalmaciji su ovu godinu iznosili oko 2,100.000 fiorina.

[52] HAZd, Prez. spisi za 1866. kat. X/1, 1064. — Prethodno je njeno predsjedništvo propisalo carinske mjere u slučaju neprijateljske invazije, dok je nešto kasnije slalo mnoge okružnice u istu svrhu kao i za čuvanje novca (HAZd, Spisi Financijskog ravnateljstva u Zadru, svež. XII, br. 141, 157, 286).

[53] HAZd, Prez. spisi za 1866. kat. X/1, 1174, 1033.

[54] Angelo de Benvenuti, Storia di Zara dal 1797 al 1918, Milano 1953. str. 117—118.

Kretanja Garibaldijevih dobrovoljaca i ostalih vojnih jedinica Pijemonta na istočnoj obali Apeninskog poluotoka bilo je vlastima u Dalmaciji dobro poznato, jer su primali obavještenja iz prve ruke. Naime, pored naprijed spomenutog saznanja informacija, postojao je još jedan pouzdani izvor za njihovo dobivanje. To su bili uglavnom trgovci koji su tada dolazili iz Južne Italije i tamo saznavali prethodno izvjesne podatke veoma važne za vojne i civilne vlasti Dalmacije. Sačuvana su nam neka njihova saopćenja. Trgovac Ivan Vitalić iz Visa stigao je 23. lipnja iste godine iz Barlette u Vis i donio vijest da će sutradan (24. lipnja) u provinciji Bari biti ukrcano na velike transportne brodove 30.000 tamo sakupljenih dobrovoljaca, ali nije znao kazati tačno odredište njihova puta, prevoza. No i to je bilo od velike važnosti. Nekoliko dana kasnije saznala je pretura u Visu od Ivana Broncina i Srećka Zuanića, koji su upravo bili stigli iz Barlette odnosno Rodosa, da su dva korpusa garibaldinaca poslana iz Puglie u Anconu, a dvadeset i dva talijanska ratna broda raznih veličina i vrsta otišla iz Napulja također prema Anconi.[55] Isto je tako ministarstvo u Beču 5. srpnja primilo iz Trsta telegram koji je navodno, pouzdano javljao da su Lajos Kossuthssa i Menotti Garibaldi krenuli brodovima iz Barija i Barlette s dobrovoljcima za Dalmaciju. To je bilo hitno javljeno dalmatinskom Namjesništvu[56] koje je potom naredilo krajnju budnost. No ta vijest nije bila istinita, te je samo još više zaoštrila i onako naelektriziranu situaciju u pokrajini. Sve nam ovo potvrđuje da je talijanska vlada zaista jedan dio svojih snaga skoncentrirala na relaciji Ancona—Bari, koji je postao neka vrsta zamišljene odskočne daske za napad na Dalmaciju. To se malo kasnije pokazalo istinitim.

U to vrijeme i kasnije često su viđani talijanski ratni brodovi u vodama Jadrana, nekada i pod zastavom Engleske. Možda su ti brodovi i bili engleski, ali su to onda bili jedino transporteri u službi Talijana. Sve to nije utjecalo negativno na naše ljude. Raspoloženje i moral većine stanovništva Dalmacije bilo je na zavidnoj visini. I izvan Zemaljske straže vršena je regrutacija ljudi koji su željeli stati na branik domovine u slučaju da neprijatelj pokuša namjeravano iskrcavanje. Tako je sačuvan telegram kojim je obrovačka pretura 5. srpnja javila Namjesništvu da će u slučaju neprijateljskog iskrcavanja na njenom obalnom pojasu biti spremna za obranu četa od oko 200 naoružanih ljudi koji su se dobrovoljno prijavili u njene redove.[57] To nam pokazuje spremnost naših ljudi da odlučno brane svoju grudu i njihovo ogorčeno raspoloženje prema prekojadranskim susjedima. Prema tome vidimo da je bila organizirana obrana i onamo gdje je mogućnost neprijateljske invazije bila upravo minimalna.

Centralna vlast u Dalmaciji tražila je redovito od podređenih joj vlasti dva puta godišnje izvještaje o javnom mnijenju i raspoloženju cijelog stanovništva pokrajine. Izvještaji nisu izostali ni ove godine. Ovaj put je podnošenje izvještaja za prvo polugodište 1866. godine palo upravo u vrijeme očekivanja rata. Lipanjski izvještaji više su nego povoljni: kroz njih se stalno provlači zaklju-

[55] HAZd, Prez. spisi za 1866. kat. X/1, 1122, 1171, 1172.

[55a] Lajos Kossuth (1802—1894), mađarski političar i državnik. Poslije neuspjele revolucije 1848/49. godine živi u emigraciji, najviše u Italiji. Tamo radi na ponovnom dizanju revolucije u Austriji i postaje Garibaldijev suradnik.

[56] G. Novak, Maninova vlada... str. 51; HAZd, Prez. spisi za 1866. kat. X/1, 1201.

[57] HAZd, Prez. spisi za 1866. kat. X/1, 1202.

čak da je tadašnje javno mnijenje kao i raspoloženje širokih masa više nego povoljno za Monarhiju,[58] što je i sasvim normalno nakon učinjenih propagandnih mjera. Ne samo da je raspoloženje stanovništva bilo proaustrijsko nego je čak vladao pravi opći entuzijazam, vruća želja da što skorije dođe do izravnog sukoba s Talijanima i da im se tada pokaže i dokaže da nemaju pravo gajiti nikakve aspiracije prema našoj obali. Taj je moral još više podigla pobjeda austrijske vojske kod Custozze, te je on zapravo kasnije sve više rastao.

Čini se da je neko vrijeme vladalo malo, privremeno zatišje jer nema početkom srpnja nikakvih vijesti koje bi govorile o neprajateljskom kretanju na moru ili kopnu. Slijedeće vijesti datiraju tek iz kraja prve dekade toga mjeseca iste godine. Tako je 10. srpnja vidjeno četrnaest neprijateljskih brodova nedaleko od viške obale, a deset blizu Rogoznice kod Šibenka, dakle, uza samu dalmatinsku obalu. Istoga su dana kraj otoka Žirja prošla tri konvoja s nepoznatim brojem ratnih brodova. Nešto kasnije primjećene su u blizini same viške luke četiri topovnjače i jedan parobrod s engleskom zastavom.[59] Sve je to dojavljeno glavnoj vojnoj komandi u Zadru, a ona je opet slala svrsishodna naređenja za daljnje praćenje tih neprijateljskih brodova. Nije međutim zabilježen niti jedan oružani sukob austrijske mornarice ili obalne artiljerije s talijanskom flotom koja se slobodno kretala uz našu obalu i otoke. Malo je čudno što su se Talijani toliko osmjelili i nesmetano mogli prići do same dalmatinske obale i pored dobro organizirane Zemaljske straže. Teško će se doznati da li je to bio plod malodušnosti kod Austrijanaca ili pak kakva taktička varka. Povremeni talijanski manevri primorali su Namjesništvo da se sporazumi s Okružnim uredom u Splitu da u slučaju neprijateljske invazije Splita preda svoju uredsku zgradu općini, a svoju najvažniju dokumentaciju pohrani na sigurno mjesto. Uprava splitske gimnazije također je tražila instrukcije u istu svrhu te joj je odgovoreno da u tom slučaju i ona svoju školsku zgradu povjeri na čuvanje općini.[60] To su bile, čini se posljednje pripreme ove vrste, jer je uskoro izvršen neuspio pokušaj talijanske mornarice stacionirane u Anconi da se iskrca na otok Vis. Zatim je kao kruna tome došlo do poznate bitke nedaleko od samoga otoka, što nije predmet ove radnje.

IV

Potrebno je napomenuti da se poslije viške bitke najednom raširila po Dalmaciji vijest o uspješnom talijanskom iskrcavanju nedaleko od Slanog. Stanovništvo je bilo trenutno i nepotrebno alarmirano, uznemireno. Ta je vijest bila sasvim neosnovana i lažna što su hitnim izvještajem od 24. srpnja iste godine demantirale i tamošnje vlasti.[61] Ustvari to je bilo djelo neprijateljske propagande. Bilo je, međutim, i onih privrženika Italije u Dalmaciji koji nisu gubili vjeru u dolazak Talijana i poslije tačnog poznavanja ishoda viške bitke. To nam najbolje ilustrira izvještaj preture u Supetru na Braču, kojim se 22. srpnja, dakle dva dana nakon bitke, javlja Okružnom poglavarstvu u Splitu da na njenom području ima još uvijek pojedinaca »liberalnijeg« ponašanja, ali da su prema njima poduzete takve mjere koje garantiraju neuspjeh njihovog bilo kakvog djelovanja.[62]

Nakon bitke vladalo je kod nas dugo oduševljenje ushićenih pobjednika. Veselje se pokazalo svugdje, čak su pjevane brojne pjesme u slavu pobjednika. Tom su se slavlju, dapače, pridružili i oni Talijani u sklopu Austrije koji su joj u toku ovog rata ostali vjerni. Venecijanski su austrofili već u kolovozu ispjevali podužu rugalicu pod naslovom »Il credo degli Italiani nel 1866.« gdje su se rugali onim svojim zemljacima koji su se ranije hvalili talijanskom flotom, zatim admiralu Persanu, pa čak su izrugivali Garibaldija i »Spada d'Italia«. Nastojali su tu i slične rugalice širiti po Dalmaciji,[63] što im je i uspijevalo, jer je ovdje oduševljenje bilo istoga karaktera. Mnogi Talijani i dalmatinski autonomaši kolikom su žalošću primili poraz kod Visa i neobistinjenje njihovih želja u pogledu Dalmacije i Istre, najbolje pokazuje jedan suvremeni napis, ustvari žalopojka jednog od neutješnih poklonika Italije.[64]

Viška je bitka za izvjesno vrijeme ušutkala talijanske iredentističko-imperijalističke akcije. Treba odmah istaknuti da se pravi revolucionari ni ovaj put nisu poveli slijepo za većinom svojih zemljaka. Ni sada se iz ustiju Garibaldija i Mazzinija nije »izvio iredentistički krik za Dalmacijom« rekao je jedan naš historičar,[65] iako je njihov stav, istina, u ovom pitanju gotovo uvjek bio prilično nejasan. Njihov se interes za Dalmaciju ispoljavao samo ukoliko je on koristio njihovoj borbi za konačno oslobođenje Italije.

Ovaj je letimičan pogled na literaturu i postojeći arhivski materijal bacio malo više svjetla na talijanske aspiracije prema našoj obali u prošlom stoljeću i austrijske protumjere koje ne bi bile uspješne da nisu našle tako odvažne i predane izvršioce u sinovima Dalmacije. Na žalost time je najveća usluga učinjena samoj Austriji koja nije kasnije pokazala dužnu zahvalnost ovoj pokrajini, nego je i dalje nastavila svojom politikom germanizacije i preferiranjem talijanskog elementa.

Najzad da zaključimo: Talijani su u ratu 1866. godine namjeravali izvršiti invaziju na jedan dio Dalmacije s namjerom da se odatle radi na dizanju revolucije u austrijskim zemljama, kako bi se oslabila snaga Austrije i lakše mogla pripojiti Lombardija Italiji. Postoje indicije, da ta invazija ne bi bila samo privremena. Austrija je pak znajući za te namjere, znala poduzeti odgovarajuće i pravodobne protumjere u Dalmaciji, koje su urodile plodom. To se najbolje pokazalo prilikom napada Talijana na otok Vis prije same bitke 20. srpnja 1866. godine.

58 Isto, 1646.
59 Isto, 1218, 1260, 1273.
60 Isto, 1232, 831.
61 Isto, 1299.
62 HAZd, Miscellanea, svež. 28, poz. 16/150, br. 240.
63 HAZd, Prez. spisi za 1866. kat. XII/3, 1421.
64 Enrico Amante, Riflessioni politiche relative alla Dalmazia di un potriotta italiano del 1866. Archivio storico... vol. III, fasc. 17, Roma 1927. str. 233—238.
65 Nikola Čolak, Narodni preporod u Dalmaciji u svijetlu historiografije, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. VIII, Zadar 1961. str. 404: Ferdo Šišić, Predratna politika Italije i postanak Londonskog pakta, Zagreb 1933. str. 17—19. — I Nikola Tommaseo je svojim stavom bio kategorički protivan planiranom iskrcavanju u Dalmaciji i utjecao na njegovu odgodu. (Mate Zarić, Nikola Tommaseo i narodni preporod u Dalmaciji, Zadarska revija 6/1961. str. 432).

THE INTENTIONS OF THE ITALIANS IN RESPECT OF DALMATIA, AND THE AUSTRIAN COUNTER MEASURES OF 1899

Summary

In the middle of 1866 there occurred a war between the Italo-Prussian Alliance and Austria. The most important event in that war as far as Dalmatia was concerned was the naval battle at Vis, to which science had paid great attention. However, the battle proper was preceded by certain preparations being made in Italy and in Dalmatia, which proved to be most significant for this our province.

As so far this has not been written about, the author of the article endeavours to present the Italian plans in respect of Dalmatia, mainly on the basis of Italian literature, and the Austrian counter-measures to prevent the realization of these plans. The author first presents data that discuss the intentions of Italians connected with Dalmatia in this time, as well as plans of Garibaldi in this connection. Further, on the basis of the archival material of the Historical Archives of the town of Zadar the author describes all the preventive measures taken by Austria before that war as well as during its progress. The Italians intended to invade part of Dalmatia in order to again raise an insurrection in the Austrian peripheral countries, availing themselves of the momentary antagonism between Austria and Hungary, in order to weaken its internal power, whereby the liberation of Lombardy would have been facilitated. There exist indications that such an invasion would not have been temporary in character. Having learned in time through various channels about these plans of Italy, Austria was in a position to take extensive and corresponding preventive measures throughout Dalmatia. These measures were fruitful, and through them Austria prevented a landing of Italian volunteer troups on the mainland of this province.

This fact was best shown on the occasion of the attack by the Italian Navy on the island of Vis before the battle itself on the 20th July, 1866. But for such a well-organized defence of Dalmatia against a possible naval invasion and attack, the battle at Vis would likely have had a different outcome, which would have been decisive for the future of Dalmatia.

Tisak: Izdavačkī zavod Jugoslavenske akademije — Zagreb, Gundulićeva 24